ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи Рустамзода Саодат Рустам дар мавзуи “Методологияи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ”, ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ пешниҳод гардидааст.

Дар марҳалаи кунунии рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва густариши робитаҳои байналмилалии илмӣ тарҷума яке аз воситаҳои асосии гардиши дониш ва ҳамоҳангсозии низомҳои мафҳумӣ ба ҳисоб меравад. Хусусан, дар соҳаи илмҳои гуманитарӣ тарҷумон бо воҳидҳое сарукор дорад, ки мазмуни онҳо танҳо аз таърифи луғавӣ иборат набуда, таҷрибаи таърихӣ, ҷаҳонбинӣ, сохтори иҷтимоӣ ва арзишҳои фарҳангии ҷомеаро низ инъикос менамоянд. Аз ин рӯ, масъалаи тарҷумаи истилоҳоти гуманитарӣ аз доираи муодилёбии сода берун рафта, омӯзиши муносибати байни мафҳум, истилоҳ, контекст ва меъёри забони мақсадро тақозо мекунад. Мавзуи интихобнамудаи Рустамзода Саодат Рустам маҳз ба таҳқиқи ҳамин масъалаи мураккаб равона гардида, аз лиҳози илмӣ мубрам ва аз ҷиҳати амалӣ зарур мебошад.

Аҳаммияти мавзуъ барои забони тоҷикӣ боз ҳам бештар аст, зеро ташаккули забони муосири илмӣ бо раванди пайвастаи қабули мафҳумҳои нав, офаридани муодилҳои миллӣ, меъёргузории шаклҳои истилоҳӣ ва бартараф намудани гуногуннависӣ иртибот дорад. Аз ин мавқеъ, кӯшиши муаллиф барои муайян намудани принсипҳо ва равишҳои танзимкунандаи тарҷумаи истилоҳот ба талаботи воқеии рушди забони давлатӣ ва фазои илмии кишвар ҷавобгӯ мебошад.

Дараҷаи омӯзиши масъала дар автореферат бо фарогирии осори муҳаққиқони ватанию хориҷӣ нишон дода шудааст. Муаллиф аз пажуҳишҳои марбут ба таърихи тарҷума, назарияи муодилнокӣ, истилоҳшиносӣ, меъёргузорӣ, тарҷуманопазирӣ ва таҳвилоти тарҷумавӣ истифода намуда, кӯшидааст ҷойгоҳи таҳқиқоти худро дар низоми корҳои анҷомёфта муайян созад. Муроҷиат ба андешаҳои намояндагони мактабҳои гуногуни илмӣ имкон додааст, ки масъала аз як дидгоҳи маҳдуд баррасӣ нагардад.

Мақсади таҳқиқ ба таҳияи заминаҳои назариявӣ ва амалии методологияи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ равона шудааст. Барои расидан ба ин мақсад вазифаҳои пайдарпай гузошта шудаанд: муайян кардани дараҷаҳои мутобиқати байнизабонӣ ва муодилнокӣ; омӯзиши сабабҳои тарҷуманопазирӣ; фарқ гузоштан байни низоми истилоҳоти гуманитарӣ ва табиӣ-риёзӣ; шарҳи равандҳои истилоҳгуна, истилоҳшавӣ, ҳазфи истилоҳ ва таҷдиди истилоҳ; таҳлили сермаъноӣ, муродифот, омонимия ва асимметрияи байнизабонӣ; мушаххас намудани таносуби метод, стратегия ва техникаи тарҷума; таснифи равишҳои соҳавӣ ва таҳлили таҳвилоти луғавӣ, дастурӣ ва услубӣ. Чунин низоми вазифаҳо мантиқан бо мақсади кор алоқаманд буда, паҳлуҳои асосии мавзуъро фаро мегирад.

Объекти таҳқиқ ҷанбаҳои забонӣ ва методологии интиқоли истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ буда, мавзуи он ба

таҳлили муқоисавии хусусиятҳои тарҷумаи истилоҳот дар асоси матнҳои илмӣ ва таърихӣ равона гардидааст. Интихоби асарҳои «Lost Enlightenment» («Маърифати гумшуда»)-и Фредерик Старр ва «Тоҷикон» («Tajiks»)-и Бобоҷон Ғафуров ҳамчун манбаи асосии таҳлил имкон додааст, ки ҷараёни тарҷума дар ду самт – аз англисӣ ба тоҷикӣ ва аз тоҷикӣ ба англисӣ – мушоҳида карда шавад. Маводди мазкур аз истилоҳоти таърих, фарҳанг, сиёсат, дин, иқтисод ва дигар соҳаҳои гуманитарӣ бой буда, барои арзёбии таҳвилоти тарҷумавӣ заминаи муносиб фароҳам овардааст.

Навгонии илмии диссертатсия, қабл аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки масъалаи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ дар ҷуфти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба таври низомманд ва байнисоҳавӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф кӯшидааст равандҳои ташаккул, тағйир ва азнавсозии истилоҳро бо масъалаҳои муодилёбӣ пайванд диҳад; омилҳои сермаъноӣ, муродифпазирӣ, омонимия ва «дӯстони дурӯғини тарҷумон»-ро ҳамчун манбаъҳои хатари тарҷумавӣ арзёбӣ намояд; фарқи сатҳҳои метод, стратегия ва техникаи тарҷумаро нишон диҳад; инчунин меъёрҳои интихоби равиши мувофиқро вобаста ба хусусияти соҳаи гуманитарӣ пешниҳод созад. Ҳамгироии истилоҳшиносӣ, тарҷумашиносӣ ва забоншиносии муқобилавӣ ба кор хусусияти консептуалӣ бахшидааст.

Саҳми шахсии довталаб дар интихоби самти таҳқиқ, ташаккули пойгоҳи мавод, муқоисаи таърифҳои соҳавӣ, гурӯҳбандии омилҳои номуодилӣ, таснифи роҳҳои тарҷума ва арзёбии қарорҳои тарҷумонӣ зоҳир мегардад. Муаллиф натиҷаҳои сарчашмаҳои назариявиро танҳо ҷамъбаст накарда, онҳоро дар маводди тоҷикӣ ва англисӣ санҷидааст ва вобаста ба хусусияти истилоҳоти гуманитарӣ низоми муносибатҳои «мафҳум – истилоҳ – контекст – стратегия – муодил»-ро ба меҳвари таҳлил табдил додааст. Ин ҷиҳат барои муайян кардани мустақилияти пажуҳиш муҳим мебошад, зеро натиҷаҳои асосӣ аз коркарди бевоситаи маводи забонӣ ва муқоисаи матни асл бо тарҷума ба даст омадаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда мухтавои асосии диссертатсияро инъикос мекунанд. Дар онҳо масъалаи сохтори методологияи тарҷума, робитаи тарҷуманопазирӣ бо низоми истилоҳот, аҳаммияти омӯзиши марҳилаҳои рушди истилоҳ, роҳҳои ҳалли сермаъноӣ ва муродифот, тафовути истилоҳоти гуманитарӣ аз истилоҳоти илмҳои дақиқ, нақши асимметрияи байнизабонӣ ва зарурати корбурди таҳвилоти луғавӣ, дастурӣ ва услубӣ матраҳ гардидааст. Муҳим он аст, ки нуктаҳои мазкур аз вазифаҳои таҳқиқ ҷудо нестанд ва дар ҷараёни таҳлили бобҳои диссертатсия тадриҷан исбот карда мешаванд.

Боби якуми диссертатсия ба таърихи ташаккули тарҷума ва заминаҳои назариявии омӯзиши истилоҳот бахшида шудааст.

Дар **фасли аввал** марҳилаҳои таърихии таҳаввули тарҷума дар муҳити форсу тоҷик ва Аврупо таҳлил гардида, нақши марказҳои илмӣ ва ҳаракати тарҷума дар интиқоли дониш нишон дода мешавад. Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки бисёр истилоҳҳо натиҷаи якмарҳалаи иқтибосгирӣ набуда, дар тули асрҳо тавассути чанд забон ва чанд низоми илмӣ шакл гирифтаанд.

Фасли дуюми боби якум намудҳои тарҷума, назарияи мутобиқати байнизабонӣ ва дараҷаҳои муодилнокии истилоҳотро фаро мегирад. Муаллиф муодилнокиро ҳамчун баробарии мутлақи шаклҳо нафаҳмида, онро категорияи дараҷавӣ ва вобаста ба маъно, вазифа ва контекст арзёбӣ мекунад. Таҳлили истилоҳоти сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва таърихӣ нишон медиҳад, ки монандии луғавӣ на ҳамеша баробарии мафҳумиро таъмин менамояд. Ин натиҷа барои тарҷумаи матнҳои гуманитарӣ аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ дорад.

Дар **фасли сеюми** боби аввал низоми истилоҳот ва роҳҳои ташаккули он мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф истилоҳро ҷузъи шабакаи мафҳумҳои соҳавӣ медонад ва хусусиятҳои низомнокӣ, саҳеҳият, маҳдудияти вазифавӣ ва тамоюл ба якмаъноиро баррасӣ менамояд. Чунин муносибат имкон медиҳад, ки масъалаи тарҷума аз сатҳи воҳиди ҷудогона ба сатҳи муносибатҳои байни истилоҳҳои як соҳа гузаронида шавад.

Боби дуюм ба мушкилоти тарҷуманопазирии истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ бахшида шуда, табиати динамикии истилоҳро ошкор менамояд.

Дар **фасли аввал** равандҳои истилоҳгуна, истилоҳшавӣ, ҳазфи истилоҳ ва таҷдиди истилоҳ шарҳ дода мешаванд. Воҳиди забони умумӣ метавонад дар натиҷаи истифодаи махсус ба истилоҳ табдил ёбад; истилоҳи пешин метавонад аз гардиши илмӣ берун монад ё бо мазмуни нав дубора фаъол гардад. Аз ин рӯ, муодили тарҷумавӣ бояд на танҳо аз рӯйи шакли луғавӣ, балки аз рӯйи вазъи таърихӣ ва мақоми муосири мафҳум интихоб карда шавад.

Фасли дуюми боби дуюм ба сермаъноӣ, омонимия, муродифот ва мутазод дар истилоҳот равона гардидааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки якмаъноӣ ҳарчанд меъёри матлуби истилоҳ аст, дар илмҳои гуманитарӣ ҳамеша амалӣ намегардад. Бисёр истилоҳҳо аз забони умумӣ сарчашма гирифта, дар мактабҳои гуногуни илмӣ ё дар давраҳои мухталиф мазмуни нобаробар пайдо мекунанд.

Дар **фасли сеюми** боби дуюм «дӯстони дурӯғини тарҷумон» ва асимметрияи байнизабонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Шабоҳати зоҳирии истилоҳҳои ду забон метавонад тарҷумонро ба интихоби нодуруст водор созад, зеро воҳидҳои шаклан монанд баъзан таърихи маъноӣ ва вазифаи гуногун доранд. Муаллиф зарурати санҷиши маъно тавассути фарҳангҳои тафсирӣ, матни соҳавӣ ва муқоисаи вазифаи мафҳумро таъкид менамояд.

Боби сеюм меҳвари методологии диссертатсия мебошад. Дар **фасли аввал** мафҳумҳои метод, стратегия ва техникаи тарҷума муқоиса шудаанд. Аз таҳлил бармеояд, ки метод самти умумии фаъолияти тарҷумониро муайян мекунад, стратегия интихоби нақшаи амалро вобаста ба мақсад, навъи матн ва мушкили мушаххас ифода менамояд, техника бошад, амалиёти ҷузъӣ дар сатҳи истилоҳ ё сохтори ҷумла мебошад. Ҷудо кардани ин сатҳҳо барои ба низом даровардани қарорҳои тарҷумон муҳим аст.

Дар **фасли дуюми** боби сеюм методологияи тарҷумаи истилоҳоти гуманитарӣ бо истилоҳоти табиӣ-риёзӣ муқоиса мешавад. Муаллиф фарқиятро дар дараҷаи абстрактӣ, устувории маъно, нақши контекст ва

вобастагӣ ба фарҳанг мебинад. Ин муқоиса зарурати корбурди шарҳ, мутобиқсозӣ ва муодили функсионалиро дар тарҷумаи гуманитарӣ асоснок месозад.

Боби чоруми диссертатсия дорои хусусияти фарогири соҳавӣ буда, равишҳои тарҷумаи истилоҳоти даҳ самти илмҳои гуманитариро дар бар мегирад. Дар **фасли марбут** ба фалсафа сермаъноӣ, абстрактӣ будани мафҳум ва вобастагӣ ба мактабҳои фикрӣ таҳлил мешавад. Дар фасли забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ нақши калкаҳои сарфию наҳвӣ, иқтибос ва муодилҳои анъанавӣ нишон дода шудааст. Таҳлили истилоҳоти таърихӣ зарурати ба ҳисоб гирифтани давра, воқеияти иҷтимоӣ ва регистри архаистиро ошкор мекунад. Дар бахши фарҳангшиносӣ истилоҳ-реалияҳо ва роҳҳои нигоҳ доштани бори миллӣ тавассути транслитератсия, тавзеҳ ва мутобиқсозии фарҳангӣ мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Дар **фаслҳои дигари** боби чорум истилоҳоти ҷомеашиносӣ, сиёсатшиносӣ, равоншиносӣ, педагогика, ҳуқуқшиносӣ, иқтисодӣ ва диншиносӣ таҳлил шудаанд. Муаллиф тағйирпазирии мафҳумҳои иҷтимоӣ, нобаробарии сохторҳои сиёсӣ, навшавии босуръати истилоҳоти равоншиносию педагогӣ ва вобастагии истилоҳи ҳуқуқӣ ба низоми қонунгузории давлатро дуруст ба мушоҳида гирифтааст.

Боби панҷум вазифаи санҷиши амалии натиҷаҳои назариявиро иҷро мекунад. Дар **фасли аввал** таҳвилоти луғавӣ дар мисоли тарҷумаҳои асарҳои «Lost Enlightenment» ва «Тоҷикон» таҳлил шудаанд. Калка, транскрипсия, транслитератсия, мушаххасгардонӣ, модулсозӣ, шарҳи маъно ва иваз бо муродифи роиҷ ҳамчун роҳҳои интиқоли истилоҳ баррасӣ мегарданд. Муаллиф дар мисолҳои мушаххас мувофиқати тарҷумаро бо маъно ва сохтори истилоҳ арзёбӣ намуда, баъзе ҳолатҳои талафи маъно ё интихоби номуваффақро низ нишон медиҳад. Ин ҷанбаи интиқодӣ ба таҳқиқ хусусияти мустақил мебахшад.

Фасли дуюми боби панҷум ба таҳвилоти луғавӣ-дастурӣ бахшида шудааст. Таҳлил нишон медиҳад, ки дар ҷуфти забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тарҷумаи истилоҳ метавонад тағйири сохтори калима, табдили исм ба ибора, иваз шудани тартиби ҷузъҳо, иловаи тавзеҳӣ ё умумигардонии маъноро талаб намояд. Баррасии истилоҳ дар дохили ҷумла муҳим аст, зеро тағйири замон, сохтори наҳвӣ ва робитаи ҷузъҳои ҷумла метавонад ба шакли ниҳоии муодил таъсир расонад. Муаллиф бо ин роҳ робитаи сатҳи истилоҳ ва сохтори умумии матнро нишон додааст.

Фасли сеюми боби панҷум таҳвилоти услубиро фаро мегирад. Дар матнҳои гуманитарӣ муодили луғавӣ на ҳамеша таъсири матни аслро нигоҳ медорад. Истилоҳоти динӣ, таърихӣ, ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ дорои регистр, тобиши арзишӣ ва анъанаи хоси истифода мебошанд. Таҳлили намунаҳо нишон медиҳад, ки баъзе калкаҳо маънои умумиро мерасонанд, вале барои хонандаи тоҷик бегона ё аз лиҳози услубӣ номуносиб садо медиҳанд. Дар чунин ҳолатҳо истифодаи муодили анъанавӣ, тавзеҳ, ҷубронкунӣ ё мутобиқсозии фарҳангӣ метавонад тавозуни маъно ва услубро барқарор намояд.

Хулосаҳои диссертатсия дар 21 банд ҷамъбаст гардида, бо вазифаҳо ва муҳтавои бобҳо ҳамоҳанг мебошанд. Онҳо аз натиҷаи таҳлили таърихи тарҷума ва низоми истилоҳот оғоз ёфта, ба масъалаҳои муодилнокӣ, тарҷуманопазирӣ, фарқи метод ва стратегия, таснифи соҳаҳо ва таҳвилоти матнӣ мерасанд. Муҳим он аст, ки қисми зиёди хулосаҳо танҳо такрори матни бобҳо набуда, хусусияти ҷамъбастии назариявӣ доранд. Тавсияҳои амалӣ барои таҳияи фарҳангҳои соҳавӣ, меъёргузории истилоҳот, таълими назария ва амалияи тарҷума ва фаъолияти касбии тарҷумонҳо қобили истифода мебошанд.

Аҳаммияти назариявии кор дар такмили тасаввурот оид ба табиати истилоҳи гуманитарӣ, дараҷаҳои муодилнокӣ ва робитаи маъно бо фарҳанг ва контекст ифода меёбад. Натиҷаҳои диссертатсия метавонанд барои таҳқиқоти минбаъдаи истилоҳшиносии муқоисавӣ, назарияи тарҷумаи илмӣ ва забоншиносии типологӣ замина фароҳам оранд. Аҳаммияти амалии он ба имкони истифодаи мавод дар таҳияи луғатномаҳои дузабона, дастурҳои таълимӣ, барномаҳои фаннӣ, таҳрири матнҳои илмӣ ва омодасозии тарҷумонҳои касбӣ вобаста мебошад. Мисолҳои ҷамъовардашуда метавонанд дар машғулиятҳои назария ва амалияи тарҷума ҳамчун маводи таҳлилӣ истифода гарданд.

Дараҷаи тасвиби натиҷаҳои таҳқиқ қонеъкунанда мебошад. Мувофиқи маълумоти автореферат, нуктаҳои асосии диссертатсия дар 29 таълифоти илмӣ, аз ҷумла 2 монография, 17 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи шомили феҳристи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 10 мақола дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ инъикос шудаанд.

Фишурдаи диссертатсия бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ мазмуну муҳтавои корро дар маҷмуъ дуруст инъикос менамояд. Сохтори автореферат ба талаботи корҳои илмии сатҳи докторӣ мувофиқ буда, дар он мубрамият, дараҷаи таҳқиқ, мақсад ва вазифаҳо, объекту предмет, асосҳои назариявӣ, навгонӣ, нуктаҳои ҳимояшаванда, аҳаммияти назариявию амалӣ, эътимоднокӣ, саҳми шахсии довталаб, тасвиб, интишорот ва муҳтавои бобҳо баён шудаанд. Забони кор асосан илмӣ ва истилоҳоти истифодашуда ба мавзуъ мутобиқанд. Робитаи мантиқии панҷ боб аз ташаккули заминаи назариявӣ то санҷиши амалии натиҷаҳо пайгирӣ мешавад.

Бо вуҷуди дастовардҳои назарраси илмӣ, баъзе масъалаҳои таҳқиқ ба шарҳу тавзеҳи иловагӣ ниёз доранд ва метавонанд дар раванди ҳимоя мавриди муҳокима қарор гиранд:

1. Муаллиф даҳ соҳаи илмҳои гуманитариро фаро гирифтааст, ки аз ҷиҳати доманаи таҳқиқ бартарии ҷиддӣ мебошад. Аммо умқи таҳлил дар ҳамаи соҳаҳо яксон нест ва қисми асосии санҷиши матнӣ ба асарҳои дорои мазмуни таърихӣ такя мекунад. Ҷалби корпусҳои мустақили ҳуқуқӣ, фалсафӣ, ҷомеашиносӣ, равоншиносӣ ва педагогӣ имкон медод, ки хусусияти дискурсии ҳар соҳа бо меъёрҳои ягона муқоиса ва ҳудуди эътибори хулосаҳои умумӣ дақиқтар муайян карда шавад. Ин масъала метавонад ҳамчун самти идомаи пажуҳиш пешниҳод гардад.

2. Маводи ду асари таърихӣ барои таҳлили амиқ ғанӣ аст, аммо намояндагии ҳамаи соҳаҳои гуманитариро пурра таъмин намекунад. Корпуси иловагии матнҳои ҳуқуқӣ, фалсафӣ, равоншиносӣ ва ҷомеашиносӣ ҳудуди эътибори хулосаҳоро васеъ мекард.

Эродҳои зикршуда хусусияти баҳсӣ ва тавсиявӣ дошта, арзиши умумии илмӣ, навгонии масъалагузорӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои асосии диссертатсияро коҳиш намедиҳанд.

Бо назардошти мубрамияти мавзуъ, сатҳи назариявии таҳқиқ, фарогирии маводди забонӣ, мантиқи сохтор, навгонии илмӣ, аҳаммияти назариявию амалӣ ва дараҷаи тасвиби натиҷаҳо метавон хулоса намуд, ки автореферати диссертатсияи Рустамзода Саодат Рустам дар мавзуи «Методологияи тарҷумаи истилоҳоти илмҳои гуманитарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» мазмуну муҳтавои диссертатсияро ба таври кофӣ инъикос намуда, худи диссертатсия ба талаботи муқарраргардида нисбат ба таҳқиқоти докторӣ ҷавобгӯ мебошад. Муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ мебошад.

Муқарриз:
доктори илмҳои филологӣ,
профессор, муовини директори
Филиали Муассисаи давлатии автономии
таҳсилоти олии касбии Донишгоҳи
миллии тадқиқотии технологии “МИСИС”
дар шаҳри Душанбе Нозимов Абдулҳамид Абдулалимович

Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш.Душанбе, ноҳияи Фирдавсӣ,
кӯчаи Фирдавсӣ, 62, хонаи 9.
Тел.: (+992) 900822882
E-mail: aa.nozimov@mail.ru

Имзои д.и.ф., профессор А.А.Нозимовро
тасдиқ мекунам:
Сардори шӯъбаи кадрҳои ДМТТ “МИСИС”
дар ш. Душанбе Зарипова М.А.

Нишонии муассиса: 734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, кӯчаи Назаршоев, 7.
Филиали Муассисаи давлатии автономии
таҳсилоти олии касбии Донишгоҳи
миллии тадқиқотии технологии
“МИСИС” дар шаҳри Душанбе
Тел.: (+992) 900822882
E-mail: aa.nozimov@mail.ru

26.08.2026